

TERÖRİZM OLGUSUNA ELEŞTİREL REALİZM PERSPEKTİFİNDEN DALGA PARÇACIK İKİLİĞİ ARACILIĞIYLA ONTOLOJİK BAKIŞ

ONTOLOGICAL VIEW TO THE PHENOMENON OF TERRORISM FROM THE
CRITICAL REALISM PERSPECTIVE VIA WAVE-PARTICLE DUALITY

Hüseyin SÜRÜCÜ*

Öz

Çalıőma, ortak bir terör ve terörizm tanımının yapılamamasının nedenlerinden biri olarak olguya ontolojik bakıő açıısıyla yaklaőılmadıđını iddia etmektedir. Çünkü teröre maruz kalanlar (gözlemci) olguyu kendi pencerelerinden tanımlamaya gitmiőtir. Bu nedenle çalıőma odak noktasını terörizm olgusunun deđiőmeyen tarafları olarak belirleyerek olgunun ontolojik tanımının oluőturulmasına katkı sağlamak hedefindedir. Bu amaçla Rapoport'un modern terörizmi tarihsel olarak incelediği dalga modeli sečilmiőtir. Dalga modeli üzerinden ontolojik bir tanıma ulaőmak için bütünsel bir bakıőı sağlamak amacıyla eleőtirel realizmden ve gözlemcinin göreceliği açısından kuantum teorisinin dalga-parçacık ikiliğinden yararlanılmıőtir. Çünkü dalga modeli incelendiğinde Rapoport olgunun açıklanmasına yönelik hem eleőtirel realizm hem de kuantum teorisi açısından ipuçları vermektedir. Böylelikle üç hedefe ulaőılmak istenmiőtir. Birincisi; Prozorov'un kuantumun sosyal bilimlerde kullanılması yönünde yaptığı eleőtirilerden kaçınmak; ikincisi, olgunun ontolojik açıdan tanımını yapmak ve üçüncüsü ise ontolojik anlamda bilimin birliğine katkı vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Eleştirel Realizm, Dalga/Parçacık İkiliği, Bilimin Birliği.

Abstract

The paper argues that one of the reasons why a common definition of terror and terrorism cannot be made is that the fact could not be approached ontologically. Because those who have been exposed to terror (the observer) went to determine the fact from their own perspective. For this reason, the aim of the study is to contribute to the formation of the ontological definition of the fact by determining the unchanging aspects of terrorism. So, the wave model in which Rapoport examines modern terrorism has been chosen. In order to achieve an ontological definition through the wave model, to provide a holistic view from the critical realism and the wave-particle duality of quantum theory in terms of the observer's relativity have been utilized. Being examined his paper, Rapoport gives clues for the explanation of the fact in terms of both critical realism and quantum theory. Thus, three aims have been sought to be achieved. First is to elude on Prozorov's criticism of the use of quantum in social sciences; The second is to define the fact ontologically and the third is to contribute to the unity of science ontologically.

Keywords: Terror, Terrorism, Critical Realism, Wave-Particle Duality, Unity Of Science.

* Dr., MSÜ ATASAREN Misafir Öğretim Üyesi, hsurucu79@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9104-2529.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan terör ve terörizm kavramlarının literatürde hala ortak bir tanımı yoktur (Nassar, 2005: 23). Literatürde yapılan tanımlar irdelendiğinde tamamının işlevsel olduğu gözükmemektedir. İşlevsel tanım, olguyu gözlemcinin bakış açısıyla ya da gözlemciye yansıdığı haliyle oluşturulmuştur (Sürücü, 2021: 394). Dolayısıyla tanım, gözlemciye göre değişmektedir. Bunun nedeni zihin yapımızda bilimin epistemolojik birliğinin ontolojik birliğine üstün gelmesidir. Ontolojik olarak bilimin birliği demek, Academia'nın girişinde yazan "*Geometri bilmeyen giremez (Ageometretos medeis eisito)*" ve günümüzün terimi "disiplinlerarası" kavramında örtük olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışma, ortak tanımın yapılamamasını, tanımların işlevsel olmasına yani olguya ontolojik olarak yaklaşılmamasına bağlamaktadır. Olguya ontolojik olarak yaklaşılamaması sonucunda insan hem ontolojik hata yapmakta hem de bununla ilişkili olarak ontolojiyi epistemolojiye indirgemektedir. Ontolojik hata, olgunun gözlemciye daha baskın gelen özelliği üzerinden tanımlanması; olgunun ontolojisinin epistemolojisine indirgenmesi ise, olgunun yansımalarını çeşitli epistemik, açıklayıcı ya da pragmatik düşüncelerden oluşmuş yargılarla ortaya koyulmasıdır. Tahko (2021:4) buna epistemik yaklaşım adını vererek yargıyı olumlamaktadır. Bunun arkasında yatan felsefe ise, kartezyen bakışın temeli olan Newtoncu paradigmanın dogmatikleşmesinin getirdiği mekanik neden-sonuç ilişkisidir. Çünkü Newtoncu paradigma, iki nesne arasındaki çekimden (çalışmada olgu ve gözlemci olarak görülmelidir) ve bunları etkileyen üçüncü veya daha fazla değişkenin göz ardı edildiği bir evrenden bahsetmektedir. Dolayısıyla literatürdeki tanımları yapan her bir gözlemci olgunun kendine göre olgunun ontolojisinde yer alan baskın özelliğini öne çıkararak tanımlamıştır. Bu durumda akla olguyu tanımlayanların neden ontolojik olarak olguya bakamadıkları ve bunun bir hata olup olmadığı soruları gelmektedir. Bu bir hata değildir. Çünkü açıklama için indirgemek zorunludur ve bu yapılırken olguyu tanımlayan fakat olgunun oluşumunda etkisi tam anlamıyla örtük kalan bileşenlerin fark edilmemesi doğaldır. Burada asıl husus indirgemeyi yaparken kişinin yapacağı hataları öngörememesidir (Waltz, 1979: 68-69). Böylelikle gözlemlenen olgunun yayılım alanı belirsizleşerek hem olgu tam tanımlanamayacak hem de onun yanlış kullanılma ihtimali kolaylaşacaktır. Bu husus terör olgusu için de geçerlidir. Çünkü o, mekanik neden sonuç ilişkisinin öngördüğü gibi yalnızca süreci ve işleyiş biçimlerinin uygunluğu açısından gözlemlenmesi ve sınıflandırılması gereken ampirik bir gerçek değildir. Aynı zamanda terör onu uygulayan, kullanan ve ondan faydalanan aktörlerin inançlarından ve tüm bu öğeleri içerisine alan sistemden de müteşekkildir (Wight, 2009: 100). Burada bahse konu olan sistem, Waltz (1979: 48-49) 'un öne sürdüğü aktörü göz ardı eden ve kendisine olduğundan daha fazla değer biçilen uluslararası sistem değildir. Çalışma özelinde sistem, hem olguyu şekillendiren hem de olgunun kendisini (sistemi) şekillenmesini sağlayan bir yapıdır. Çalışma literatürdeki tanımları işlevsel gördüğünden olguya farklı açıdan yaklaşıldığı takdirde ontolojik olarak bir tanımın yapılabileceğini iddia etmektedir. Bu tanımın yapılabilmesi için çalışmanın dayandığı noktalar aşağıda belirtilmiştir.

a. Çalışma, ontolojik anlamda bilimin birliğini savunduğundan olguyu Badiou'nun tabiriyle bir oluş (being) olduğunu ve bunun sonucu olarak da olgunun, nihayetsiz (infinite), değişken (inconsistent) ve parçalarına tam ayrılmayan (non-atomic) bir nitelik olarak görmektedir (Badiou, 2022: 2).

b. Çalışmaya göre içerisinde yaşanılan evre, çevreyle ilişkiye giren aktörler ve olgu karmaşık uyabilen bir sistemdir. Bu tür yapılar, evre, zaman ve ilişkiye girdikleri diğer bileşenlerin etkisiyle oluşmasına rağmen Newtoncu paradigmanın aksine bileşenlerin ağırlığı ve konumu zamanın göreceli olması sebebiyle hem yapıyı hem de onu oluşturan bileşenleri nasıl etkilendiği determinist açıdan belirlenemez. Bu onları hem kaotikleştirmekte hem de kendileri için beka sorunu oluşturmaktadır (Cilliers, 2002, s. 3; Zohar, 2018, s. 18). Bunun nedeni de evre-aktör-olgu arasındaki ilişkinin hem birbirleriyle hem de kendi ilerinde doğrusal olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu diğer bölümlerde açıklanan Heisenberg belirsizlik ilkesiyle de uyumludur.

c. Çalışma bilişselciliğin belirsizlik anlayışını benimsemektedir. Bu anlayışa göre belirsizliğin, bilginin katmanlardan oluşması ve olgu ile olguya ilişkili aktörlerin karmaşık uyabilen bir yapıda olması hasebiyle hem belirsiz hem de özneldir (Rathbun, 2007, s. 534). Bunun yanında aktörlerin ontolojik hataya ve ontolojiyi epistemolojiye indirgemek zorunda olması onların sınırlı bilişsel yeteneğe sahip olması anlamına da gelmektedir. nk insan doğası gereği meselenin farklı yönlerini göremediğinden, görüşünü onunla bağlantılı her Őeye genişletememektedir (Locke, 2021, s. 40). Dolayısıyla her aktörün kendi bekasını düşünmesi ve sistem içerisindeki ağırlığını bilememesi farklı olasılıklar kümesinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu da aynı zamanda elde edilen bilginin katmanlardan oluşmasını kolaylaştırmaktadır. Bu da ortamda belirsizliği kalıcı kılmaktadır.

Çalışma olgunun ontolojik tanım için Newtoncu paradigmanın temeli olan pozitivist felsefenin aksine farklı bir felsefe ve bununla uyumlu bir teoriyle olguya yaklaşarak olgunun uzun sreler içerisinde (*longue duree*) değişmeyen, Tahko (2021:4)'ya göre indirgenebilen, özelliklerini ortaya koymak amacındadır. Bunun için eleştirel realizm felsefesi ve bu felsefeyle uyumlu kuantum teorisinin dalga parçacık ikiliğini Rapoport'un modern terörizmi tarihsel boyutta ele aldığı dalga modeli üzerinde uygulamıştır.

Çalışma, konusu bakımından olmasa da konuyu ele aldığı yaklaşım bakımından özgün bir çalışmadır. nk Türkçe literatürde uluslararası ve güvenlik alanında eleştirel realizm veya karmaşıklık ve kaos özeline yurt dışına oranla daha az çalışmaya sahip olduğu tespit edilmesine rağmen, kuantum teorisinin güvenlik alanına uyarlanması yönünde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Uluslararası literatürde ise Alexander Wendt'in "Quantum Mind and Social Science Unifying Physical and Social Ontology" ve Security Dialogue'un Kasım 2020 sayısında "Uluslararası İlişkilerin Kuantumlaşması" zerine çalışmaları dikkat çekmektedir. Fakat bu noktada çalışmaya bazı eleştirilerin gelmesi muhtemeldir. Bunlardan ilki; Prozorov'un Wendt'e yönelttiği eleştirilerin çalışma özeline de geçerli olmasıdır. Prozorov, Wendt'e iki eleştiri yöneltmektedir. Bunlardan birincisi, sosyal fenomenlerin kuantum terimleriyle tanımlanması fenomenleri oluşturan farklı bileşenlerin göz ardı edilerek fiziksel dünyaya indirgenme riskini taşımasıdır. İkincesi de kuantum teorisini sosyal bilimlere adapte ederek onu ontoloji olarak tanımlanmasıdır (Prozorov, 2022: 159-160). Çalışma bu iki eleştirden kaçmak için olguyu açıklarken eleştirel realizmin bakış açısıyla kuantum teorisini kullanmıştır. Çalışmada teori, bir alanın düzenlenmesinin ve bu alandaki parçalar arasındaki bağıntıları tasvir eden bir araç olduğu varsayılmıştır (Waltz, 1979: 9-10). Dolayısıyla teori, sınırlandırılmış bir evren, evren içerisindeki düzenliliklerin keşfi ve bunların açıklanmasını içermektedir (Waltz, 1979: 117-118). Fakat kuantum teorisi özeline olguya yaklaşıldığında tam bir ontolojik tanımın yapılması da mümkün değildir. nk kuantum teorisi herŐeyin

cevabı değildir ve eleştirel realizmin doğası da buna engeldir. Zaten fizik bilimi de ve bu bilime ait teori de araştırmadığı ya da ilgi alanına girmediği konularda kördür (Gabriel, 2015: 25). Bu durum teorinin sosyal bilimlerde de kullanılmayacağı anlamına gelmemektedir. Hatta çalışma özelinde eleştirel realizmin perspektifinde doğa bilimiyle ilişkili teorinin sosyal bilimlere adaptasyonu, sadece olguya yönelik önceden kalıplaşmış yanlışlıkları ortadan kaldırma ihtimalini ortaya çıkarmamakta aynı zamanda olguya farklı bir açıdan bakarak onun bilinmeyen taraflarını da göstermektedir. Çalışmaya yönelik muhtemel ikinci eleştiri, Rapoport'un olguya kendi bakış açısından bakmasından dolayı gözlemci olarak bağımlı değişken olmasıdır. Fakat Rapoport olguya her ne kadar kendi ve ülkesinin perspektifinden yaklaşmış olsa da ona tarihsel bir şekilde yaklaşarak ondaki değişimleri ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle olgunun çeşitli dönemlerde ve düzeylerde farklı karakter sergilediğini çevre-aktör-olgu üçgeninde açıklamaktadır. Dolayısıyla söz konusu model, onun düşünömselliğinin gereğidir. Bu da O'nun odaklandığı hususlarda dalga olarak nitelediği ideolojilerin, başka birinin perspektifinde parçacık olma ihtimalini olanaklı kılmaktadır. Ayrıca kuantum teorisi, gözlemciyi bağımlı değişken olarak kabul ettiğinden, bu konuda yöneltilecek eleştiriler anlamlı değildir. Bununla beraber çalışmada Rapoport'un modeli üzerinden ilerlenilmesi O'nun bakış açısının desteklenmesi anlamına gelmemektedir. Söz konusu model, örtük olarak olguya ontolojik bakan ve olgu üzerinde değişmeyenlerin ne olduğunu açığa çıkarılmasını sağlayan bir araç olduğu için seçilmiştir. Böylelikle literatürdeki terörizm tanımlarının aksine olgunun tarihsel değişimiyle ontolojik tanımın yapılmasının önü açılacağı düşünülmüştür. Çünkü yapılacak bir ontolojik tanımla devletlerin yapmış olduğu tanımın üstüne oturtulabilecek bir düzlemin varlığı ortaya koyulabilecektir. Bununla sadece kavramla ilgili yanlış kullanımların önüne geçilmesi sağlanmayacak aynı zamanda ileride yapılabilecek çalışmalar için farklı bakış açılarının yani farklı disiplinlerin kullanılmasının da öne çıkarılacağı değerlendirilmektedir.

Bu minvalde çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, kuramsal çerçevedir. Burada önce eleştirel realizm ve kuantum teorisinin neden seçildiği, ikisi arasındaki temel benzerlikler açıklandıktan sonra eleştirel realizmle gerçeklik yani içinde bulunulan çevre ve olguyu açıklamak, anlamak ve yorumlamak için genel çerçeve belirlenmiştir. Kuantum teorisine çevrenin şekli ve çevre ile olgu arasındaki ilişkinin dalga-parçacık ikiliği ile nasıl işlediği ortaya koyulmuştur. Bu bölümde iki amaç güdülmektedir. Birincisi, eleştirel realizm ile kuantum arasındaki bağlantıyı kurmak ve olgunun kuantum teorisine açıklanabileceğini göstermektir. İkincisi, Rapoport'un modelinin incelenmesine temel oluşturmaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde Rapoport'un modern terörizmi tarihsel boyutta dalgalarla incelediği model, dalga/parçacık ikiliği üzerinden anlatılmıştır. Böylelikle dalgaların her coğrafya ya da merkeze aynı yoğunlukta yaklaşıp yaklaşmadığı irdelenerek olgunun değişmeyen tarafları ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ilk iki bölümde elde edilen çıkarımlardan terör olgusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak ontolojik tanım yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise olguya ontolojik yaklaşımın oluşturacağı fırsatlardan bahsedilerek ileride konuyla yapılan çalışmalara ve ontolojik açıdan bilimin birliğine de katkı sunulması hedeflenmiştir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Olgunun yaşanılan zamana, etkilenen aktörlerin içinde buldukları hale göre her bir aktör tarafından farklı anlamlara gelecek şekilde kavramlaştırılmış olması sadece olguya ilişkili yöntemlerin belirlenmesinde ve düzenlemeler yapılmasında farklılıklara yol açmamış aynı

zamanda aktörlerin birbirlerini anlamamasına neden olmuştur. Bařka bir deyişle; bilimsel araştırmaların kalbi olgunun ontolojisiyle başlamasına rağmen literatürdeki tanımlar irdelendiğinde olguya yönelik ontolojik bakışın ihmal edildiği ve tanımın olgudan etkilenen aktörler tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Halbuki ontoloji onu oluşturan öğelerin hem varlık hem de görünme şekillerinin birbirine hemhal olduğu bir durumdur. Bunun göz ardı edilerek olgunun aktörlerce yapılması yani, onların ajandalarına veya düşünce yapıları tarafından olgunun kavramlaştırılması, olgunun olası bir bilimsel araştırma tarafından irdelenmesinin önüne set çekilmesi ihtimalini artırmaktadır (Wight, 2009: 101). Kavramın ondan etkilenenler tarafından yapılması onun merkezi konumunun yitirilmesine de yol açmaktadır. Bařka bir deyişle tanımı yapan aktör, bağımsız değil bağımlı değişken olması hasebiyle olgu, gözlemcinin kendi bakış açısıyla ya da gözlemciye yansıdığı haliyle tanımlanmaktadır. Bu durum, olgunun tanımlanırken ontolojik hataya düşölmesi ihtimalini ya da olgunun ontolojisinin epistemolojisine indirgenmesini kolaylaştırmaktadır. Bu kolaylık ileride yapılması muhtemel çalışmalarda göz ardı edilen unsurların görünmemesine ve tanımın ontolojisinde bulunan diğer bileşenler dikkate alınmadan tanımlamaya yönelik politikaların geçerliliğinin kısılmasına neden olmaktadır. Çalışma özelinde bilimin ontolojik birliği çatısı altında farklı bir bakış açısının sečilmesinin nedeni bu olumsuzluklara neden olan yaklaşımın önüne geçerek en azından olguya yönelik tanımlarda bazı kavramları öne çıkarmaktır. Bunun için eleştirel realizm ve kuantum teorisi sečilmiřtir.

Eleştirel realizm bir bilim felsefesiye, kuantum ise bir teoridir. Eleştirel realizm ile hem çevre hem de olgunun gerçeğliği tanımlanmiş çalışma özelinde, kuantum teorisiyle bunların nasıl oluştuğu dalga-parçacık ikiliğiyle ortaya konulmuştur. Çalışma, dört sebepten dolayı kuantum teorisini yukarıda açıklanan temel ilkeler ışığında eleştirel realizm ile ilişkili görmektedir. Birincisi, her ikisi de mekanik neden sonuca dayalı indirgemeci anlayışın öne çıkardığı söyleme karşıdır (Albert ve Bathon, 2020a: 4-5; Bhaskar, 2018: 89). Başka bir deyişle, olguyu eleştirel realizm gibi ontolojik olarak görmekte ve olguyu oluşturan bileşenlerin (çevre dahil) hem birbirleriyle hem de olguya etkilerini incelemektedir. Bu eleştirel realizmin temel ilkesi olan insan düşüncesinin dışında yapılanmiş, derinliği ve katmanları olan bir gerçeğlik olduğu ve bilimin amacının bu gerçeğliği ortaya çıkarmak olduğu fikrinin yanında karmaşık uyabilen sistem tanımıyla da uyulmaktadır (Yalvaç, 2012: 5). Çünkü eleştirel realizme göre bütün, kendisini oluşturan parçalardan değil, bütün parçaların içinde yer aldığı ilişkilerin sonucu oluşması, olguları aktörlerin hem daimi koşulu hem de sürekli yeniden üretilen neticesi yapmaktadır. Başka bir deyişle aktörler, faaliyetlerini icra ederken bilinçli-bilinçsizce içerisinde buldukları evreni yeniden üretmekte ve bunun da hesaplanamayan sonuçları ortaya çıkmaktadır (Bhaskar, 2017: 50-66). Kuantum teorisi ise mekanik neden-sonuç ilişkisine yol açan Newton paradigmasında göz ardı edilen (hem çevre hem de olgu üzerinde) diğer değişkenlerin de sonuç üzerinde etkili olduğunu ortaya koyarak eleştirel realizmin felsefesiyle uyumlu hareket etmektedir. İkincisi de indirgemeci anlayışa neden olan gözlemcinin bağımlı değişken olması hususu her ikisi tarafından kabul edilmektedir. Çünkü gözlemcinin izlenim ve duyuları ortamdaki duruma ve gözlemcinin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Üçüncüsü de indirgemeci yaklaşım tarafından mekan-zamandan azade düşünölen olguların/aktörlerin yapılarının, yetenekleri ile sınırlılıklarının olduğunun her ikisi tarafından kabul edilmesidir. Sonuncusu ise, her iki yaklaşım bütöncöl bakış açısını desteklemektedir.

1.1 Eleştirel Realizm

Eleştirel realizmde gerçek, olaylar, deneyimler ve mekanizmaların etkileşimine göre oluşmaktadır ve katmanlıdır. Bu katmanları, Bhaskar gerçek (ontolojik), aktüel ve ampirik olarak üçe ayırmıştır (Bhaskar, 2018: 11). Eleştirel realizmde bilimin görevi ise, gerçek alanı ortaya koymaktır. Bhaskar'a göre bilgi nesnesi geçişli ve geçişsiz boyut olarak ikiye ayrılmaktadır. Geçişli boyut, maddi neden ya da yeni bilgi oluşturmak için kullanılan öncel olarak oluşturulmuş bilgidir. Geçişsiz boyut ise gerçek yapı ya da insandan azade var olan ve hareket eden mekanizmadır. Aktörler de mekanizmalar içerisinde ortaya çıkan hallere uyum sağlamak amacıyla kendi deneyimleriyle uyumlu özgün yönelimler ortaya koymaktadır. Buna düşünümsellik (reflexivity) denmektedir (Emirbayer ve Mische, 1998: 1006-1007). Fakat bu noktada her aktörün düşünümselliği kendisine özgüdür. Başka bir deyişle her aktörün gerçeği, aktörlerin düşünümselliğinin mekanizmalarla girmiş olduğu etkileşimle ortaya çıkmaktadır. Bu manada aktörler bağımlı değişkendir. Bir bakıma gerçek aktörlerin davranışlarını belirlerken, aktörler de gerçeği farklılaştırmaktadır. Çünkü Bhaskar'a göre, aktörün ikili işlevinin gereğidir (Bhaskar, 2017: 70). Nedeni de söz konusu ilişkinin başlangıç değerlerine karşı hassas bağımlı olmasıdır. Bu bağımlılık aktör davranışlarının girdi olarak gerçeğe yansımaya yol açmaktadır. Fakat bu durum ortaya çıkan yeni gerçekliğin karmaşık uyabilen yapısı gereği onu oluşturanlara tam olarak indirgenememesine neden olmaktadır (Ashby, 1962: 258-259; Byrne, 1998: 15). Çünkü Bhaskara'a göre gerçeklik, "tabakalaşmış ve farklılaşmış"tır ve sürekli değişim halindedir (Türk, 2012: 195). Başka bir deyişle başkalaşma uğramıştır. Dolayısıyla bilişselciliğin öngördüğü belirsizlikle bu tabakalar her ne kadar birbiriyle ilişkili olsa da birbirine indirgenememektedir. Hatta bazı katmanların belirivermesi zamana bağlıdır (Patomaki ve Wight, 2000: 232-233). Bu manada bakıldığında hem gerçek hem de aktör karmaşık uyabilen bir sistemdir. Bir bakıma Badiou'nun oluş (being) kavramıyla benzer özellikler taşımaktadır. Dolayısıyla her bir katmanda düşünümselliğin katkı derecesi farklıdır (Tablo-1) (Archer, 2010: 293). Böylelikle aktörler, kendi çıkarını tehlikeye atan ya da çatışmasına yol açan durumlardan sıyrılmaktadır (Archer, 2000: 255). Sonuç olarak eleştirel realizmde gerçek alana ulaşmak için üç boyut birlikte bütüncül bakış açısıyla incelenmelidir. Birincisi, aktörün sahip olduğu algı, izlenim ve duyular; ikincisi, sahip olunan önceki deneyimler, reel durumun yarattığı eğilimler, halin şartları ve önceki deneyimler ile reelin yarattığı şartların ortamdaki diğer bileşenlerin süzgecinden geçmesi sonucunda oluşan yargıyı temsil eden fiili durum ve üçüncüsü de olguların/aktörlerin yapıları, yetenekleri/sınırlılıklarıdır.

Tablo:1 Gerçekliğin Katmanları ve Düşünümselliğin Etkisi (Archer, 2010: 293; Bhaskar, 2018: 11)

	Gerçek Alan	Fiili Alan	Ampirik Alan
Mekanizmalar	X		
Olaylar	X	X	
Deneyimler	X	X	X
Düşünümselliğin Etkisi	Yüksek	Orta	Az

Fakat bu olgunun ontolojik olarak tanımlanmasını imkansız hale getirmemektedir. Çünkü her bir katmanda değişen aktör-olgu-çevre oldukları hale çeşitli etkenlerden elde edilen birikimlerle ulaşılmaktadır. Birikimlerin kaynaklarından biri de kendi özleridir. Başka bir deyişle, değişmeyen parçalarıdır. Bu durumu Hegel'in dile getirdiği aşma olarak görmek de mümkündür. Çünkü Hegel'e göre aşmanın ikili anlamı vardır. İlki muhafaza etmek anlamına gelirken, ikincisi eşit biçimde sona erdirmektir. Bu nedenle aşılan her şey muhafaza edilirken yani sadece varlığını anlık yitirmişken, temelde yok olmadığından geçmişinden parçalar taşımaktadır (Hegel, 2014:109-110).

1.2 Kuantum Teorisi

Kuantum teorisi, atom altı mikroskobik fiziksel nesnelere ilgili olmasına rağmen aslında teori gerçeği süresiz olarak nitelemektedir. Buradada fiili durum, genellikle milyarlarca temel sürecin eşzamanlı olarak ortaya çıkmasından oluşmaktadır. Başka bir deyişle, eleştirel realizmdeki gibi mekanizmalar gizlidir. İnsan zihni de ontolojik hataya düştüğünden süreçler ya ihmal edilmekte ya da gizlenmektedir (Neumann vd.,2018: 5-6). Bu minvalde bakıldığında Dünya'yı bir atom olarak gördüğümüzde olaylar ve olaylara neden olan aktörler de atom altı olarak değerlendirilmesi hata olmayacaktır. Dolayısıyla bunlar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasında kuantum teorisinden faydalanılması yanlış bir çıkarım değildir (Albert ve Bathon, 2020:4). Bunun yanında sosyal bilimlerdeki evren ile kuantumun öngördüğü evren arasında benzerlikler vardır. Bunlardan birincisi, kuantumun evreni gibi uluslararası ilişkiler evreni de izotropiktir. İzotropiklik, kozmolojik bir ilkedir. Bu ilkeye göre, uzayın özelliklerinin bakış doğrultusu boyunca değişmemesi homojenlik olarak tanımlanırken, uzayın belli bir noktasında bulunan bir gözlemcinin hangi yöne bakarsa baksın uzayın özelliklerinin değişmediğini görmesi ise izotropik olarak tanımlanmaktadır (Gemici,2019:8). Dolayısıyla uluslararası sistem, sahip olduğu özelliklerin değişmemesi ve aktörlerin bu homojenliğe göre davranışlarını belirlemesi onun bu kozmolojik ilkeyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Uluslararası ilişkilerdeki anarşi kavramı ve anarşideki güç dağılımı buna örnektir. Einstein (1989:2)'a göre evrenin izotropikliği, evrenin küresel olması anlamına da gelmektedir. İkincisi de bu evrenin genişlemesidir. Günümüzde uluslararası sistemde hem olgular hem de aktörler açısından bir genişleme olduğu kabul edilen bir gerçektir. Evrenin genişlemesi ve izotropik olması gözlemcinin bağımlı değişken olması hasebiyle düşünömselliğiyle olayları yorumlaması eleştirel realizmde belirtilen insan düşüncesinin dışında yapılanmış, derinliği ve katmanları olan gerçeğin devamlı üretilmesine de yol vermektedir. Üçüncüsü de uluslararası ilişkiler terimlerinin çoğunun fizik terimlerinden oluşmasıdır. Bu sadece iki disiplinin benzer yanlarının olduğunu göstermemekte, aynı zamanda iki disiplin arasındaki sınırların bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Bu bulanıklıkta olguya felsefi bir bakış içerisinde yaklaşılmaması, Prosov'un yönelttiği eleştirilerin bu çalışma için de geçerli olma ihtimalini artırmaktadır. Özetle çalışma, eleştirel realizm felsefesinden yaklaşılarak olguya farklı bir açıdan bakmakta fakat baktığı yeri olgunun tamamı olarak görmemektedir. Ayrıca çalışma iki disiplin arasında bir diyalog ortamı oluşturarak birbirleri arasındaki sınırları, ilişkileri ve dolayısıyla bunların çalışma özelinde güçlü ve zayıf yönlerini gösterme amacı da taşımaktadır.

Çalışmada yöntem olarak kullanılan dalga parçacık ikiliği, madde ve ışığın tüm bileşenlerinin aynı anda hem dalga hem de parçacık özelliğine sahip olması demektir (Marshall ve Zohar, 2020: 119). Dalga parçacık ikiliği, çift yarık deneyi ile ispatlanmıştır. Söz konusu deney, 1800'lü yılların başında fizikçi **Thomas Young** tarafından gerçekleştirilmiştir. Young,

deneyinde güneş ışığını iğne deliğinden geçirmiştir. Delikten yayılan ışık, üzerinde birbirine yakın iki iğne deliği bulunan ve deliklerin ilk kaynağa uzaklıkları eşit olacak şekilde yerleştirilen saydam olmayan bir engele düşürülerek bir desen oluşturmuştur. Bu onun dalga özelliğini göstermektedir. Fakat bu dalgaları oluşturan elektronlar tespit edilmeye çalışıldığında desen kaybolmakta ve parçacık davranışı gözlemlenmektedir. Çünkü Heisenberg belirsizlik ilkesine göre kuantum nesnesinin hem konumu hem de momentumu yani hızı aynı anda bilinmemektedir. Bunun nedeni dalga ve parçacığın doğasında gizlidir. Parçacık uzay ve zamanda bir konuma sahipken; dalga uzay ve zamanda yayılırken hiçbir ortama yerleştirilememektedir (Marshall ve Zohar, 2020: 119). Son yıllarda bu alan üzerine yapılan çalışmalarda kuantum nesnesinin ne zaman dalga veya parçacık olarak davranacağı hususunun gözlemcinin tercihinin bağlı olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre dalga yeri belirlenmeye çalışıldığında veya bir çerçeveye oturtulduğunda dalga özelliğini yitirerek parçacık gibi davranmaktadır (Coles vd., 2014: 2). Wendt de bu görüşe katılmaktadır (Wendt, 2015: 48-53). Başka bir deyişle söz konusu çalışma gözlemcinin ya da aktörün düşünümelliğiyle dalga/parçacık ikiliği arasında ilişki kurmaktadır. Çünkü gözlemcinin uyum sağlamak amacıyla kendi deneyimleriyle uyumlu özgün yönelimler ortaya koyması yani tercih yapması onun olguyu nasıl konumlandıracağı ve onu nasıl tanımlayacağıyla da ilişkilidir.

2. MODERN TERÖRİZMİN DALGALARI

Rapoport, 1962 yılından bu yana Kaliforniya Üniversitesinde çalışan *Terrorism and Political Violence* dergisinin kurucusu ve editörlüğüne devam eden bir öğretim üyesidir. Terörizm, etnik ve dini şiddet üzerine çalışmaları mevcuttur (UCLA, 2019). Kendisinin kullandığı bu model, literatürde örnek olarak alınmıştır. Örneğin; Kongar, Türkiye'deki terörizm hareketlerini dalga modeliyle açıklamıştır (Kongar, 2003). Fakat Kongar'ın dalga modeli Rapoport'tan farklıdır. Ayrıca Rapoport, dalga metaforunu kullanırken satır aralarında parçacık etkisi olarak görülmesi gereken hususlardan da bahsetmesine rağmen onları kendi modelinde detaylıca açıklamamıştır. Bu onun eleştirel realizm felsefesini ya da kuantum fiziği kullanabildiğinin delili değildir. Sadece akıl yürütme şeklinin çalışmanın öne çıkardığı felsefe ve teoriyle uyumlu olduğunun delilidir. Fakat kendi çalışmasında akıl yürütmesini tam olarak açıklamaması dalgayı örnek alanların modele determinist yaklaşmasına neden olmuştur.

Bu model üzerinden terör olgusuna bakıldığında; Rapoport'un modelinde ışık, terördür, iğne delikleri modelde belirtilen ideolojilerdir. Rapoport burada gözlemcidir. Gözlemcinin içinde yaşadığı zaman, modeldeki tarihlerin kendi entelektüel ve bilişsel dünyasındaki yorumu (düşünümellik), terörü dalgalara ayırma şeklini belirlemiştir. Bir bakıma olguyu konumlandırmaya yönelik tercihleri neyi dalga olarak alacağını ve onu nasıl tanımlayacağını belirlemiştir. Rapoport'un dalga içerisinde yer alan fakat dalgayla uyumlanmayan noktalara parsimonik yaklaşarak onları bir bakıma belli bir coğrafyaya ya da belli bir aralığa konumlandırması olgunun aynı zamanda parçacık etkisiyle özdeşleşmesine vesile olmuştur. Çünkü parçacık etkisi gösteren olgu, doğası gereği mekan-zamanda yerleşiktir. Fakat parçacık etkisi mevcut zaman diliminde Rapoport tarafından kurgulanan hakim söylemi kendi çalışmasında anlamlı şekilde etkilememektedir. Ayrıca çalışmada kullanılan dalga metaforu hem eleştirel realizm hem de kuantum ile uyumludur. Eleştirel realizm açısından söz konusu metafor, özelliği gereği bir faaliyetler döngüsüdür. Faaliyetler içinde bulunan mekan-zamandaki mekanizmalar, deneyimler ve yaşanan olaylara göre şekillenmektedir. Dolayısıyla

bir zaman istikameti ihtiva etmektedir. Başka bir deyişle her dalganın bir başı ve sonu vardır. Rapoport bunu yayılma ve çekilme evreleri olarak isimlendirmektedir (Rapoport, 2004: 47). Bu Wight'ın sosyal nesnelere tarihsel bir süreç içerisinde kendini tekrar yapılandırdığı fikriyle de uyumaktadır (Wight, 2009:103). Fakat bir dalgadan diğere geçiş zamanı hem dalga özelinde hem de dalganın barındırdığı bileşenler açısından görecelidir. Çünkü bu sistemde yer alan her unsur (gözlemci de) karmaşık uyabilen bir yapıya sahiptir. Etkilerin unsurlar üzerindeki oluşumu eşzamanlı ve aynı yoğunlukta değildir. Bir bakıma olgudan etkilenenlerin düşünömselliği terörizmin farklı şekilde zihinlerde zuhur bulmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda bir dalgada mevcut olan bir örgüt ya da fikir diğere dalgalarda da kendisini gösterdiği gibi olgu mekan-zaman olarak farklı şekillerde anlamlandırılabilir. Bu husus hem dalga parçacık ikiliğiyle hem de olguya yönelik yapılan farklı tanımlarla da uyumludur. Ayrıca, bu metafor sayesinde sadece çeşitli bilgi yığınları düzenlenmemekte, aynı zamanda dalgalarda altındaki şeyleri görmemiz sağlanmaktadır (Toffler, 2008: 12-25). Özetle, dalga metaforu da tabakalı ve her bir tabakanın ortaya çıkış nedenlerini yani ilişkileri görünür kılmaktadır. Kuantum açısından dalga metaforu bize dalganın hakim olduğu zaman birimindeki çeşitli olasılıkları (geçmişten gelen veya parçacık etkisi gösteren) ve gerçekleşen olasılıkla ilintili nedenler hakkında bilgi vermektedir. Çalışma bu gerçekliğin oluşumunu dalga/parçacık ikiliği ile açıklarken terör olgusunu bir kuantum nesnesi olarak görülmesinin gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Çünkü terör olgusu karmaşık uyabilen yapısıyla bir bilardo topundan ziyade çeşitli bileşenlerden oluşan ve bu bileşenlerin birbirine göre konumlanması sonucunda ortaya çıkan bir oluşur. Literatürde terör/terörizmin çeşitli nedenleri olduğuna dair çeşitli çalışmaların varlığı bunu kanıtlamaktadır. Modern terörizm, metafor üzerinden açıklamadan önce eski çağlardan modern çağlara gelene kadar bölümün açıklanması gerekmektedir. Çünkü hem eleştirel realizm hem de kuantum teorisinden olguya yaklaşıldığında; hiçbir olgu birden ortaya çıkmamaktadır.

Terörizmin tarihine bakıldığında epey eskilere götürülse de, modern terörizmin 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında başladığı literatürde kabul görmektedir (Laqueur, 2002: 11; Rapoport, 2004: 50). Çünkü Batı'da terörün siyasal bir kavram olarak ortaya çıkması, Fransız İhtilali ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde 1793-1794 yılları arasında, ihtilalin iç düşmanlarına karşı uyguladığı hareketler "*Reign of Terror*" olarak anılmıştır (Laqueur, 2002: 6-7). Aslında terör kelimesinin köküne bakıldığında dönemle yakın ilişkisi kolayca kurulabilmektedir. Çünkü *terör* kelimesinin kökü, korkutmak anlamına gelen *terrere* kelimesinden türetilse de aynı zamanda toprak düşüncesi *terra* (yerküreden dolayısıyla bir nüfuz alanından) ve insanların menedildikleri bir yer anlamına gelen *territorium* (özel arazi) kelimelerine de dayanmaktadır. *Reign of Terror* dönemi yukarıda bahsedilen üç özelliği de içermesi bunu doğrulamaktadır (Neocleous, 2014: 174). Bu da olgunun, toprak bütünlüğü için gerekli olan baskı ve sınırların yaratılmasında bir araç ve strateji olarak kullanılmasına yol açarak olgunun pozitif bir anlam yüklenmesini kolaylaştırmıştır (Forst, 2009: 3; Nassar, 2005: 15). Benzer yöntem 1930'larda, Nazi Almanyası'nda, Faşist İtalya'da ve SSCB'nin Stalin döneminde de rastlanılmıştır. Bu durum Rapoport'un ikinci dalgasının altında anlatılmıştır. Rapoport da literatürdeki çoğunluğa paralel hareket ederek aynı başlangıç noktasını almış ve terörizmi dört dalga halinde incelemiştir. Bu dalgalarda; anarşizm temelli birinci dalga (1870-1910), Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan anti-kolonyal dalga (1920-1960), yeni sol terör örgütlerinin yarattığı

üçüncü dalga (1960-1980) ve İran İslam Devimi ile başlayan ve günümüze kadar devam eden dini radikal terörizmdir (1980-?).

2.1 Anarşizm Temelli Birinci Dalga

Anarşizm temelli terörün belirleyici terimi, kelime anlamıyla Eski Yunan döneminde kullanılan “anarkhos” sözcüğünden gelmiş olup, hükümete karşı toplumu amaçlayan bir felsefedir. Anti dogmatik olması sebebiyle de belirli bir dünya görüşünü temel alan sabit bir doktrin sunmamaktadır (Marshall, 2003: 25-35). Bu sebepten dolayı söz konusu döneme adını veren anarşizm, dönemin her türlü “özgürlük” içeren fikirlerinden etkilenirken dönem içerisindeki teknolojik gelişmelerin yol açtığı ekonomik ve sosyal dönüşümün yarattığı gerilimler de anarşizmi beslemiştir. Başka bir deyişle, teknolojik değişimlerin tetiklediği sosyal olaylar bir çekim alanı oluşturmuştur. Bu devletler arasındaki ilişkiler olmak üzere her şeyi dönüştürmeye başlamıştır. Çünkü devletler teknolojilerini işletebilmek için, sadece kaynak arayışına girerek sömürgeleşmeyi hızlandırmamışlardır aynı zamanda sömürgelerinden getirdikleri kaynakların işlenmesi için fabrikalar kurmuşlardır. Bu sömürgeci devletlerin toplumsal yapısında değişime yol açmıştır. Bunun da istenmeyen sonuçları olmuştur (Sander, 2013b: 184). Örneğin, bu dönemde tiranların değil ona yardımcı olanların da idam edilmesini savunarak bireysel terör eylemlerini kitlesel devrimci hareketlere tercih eden eylemli propagandanın savunucusu Nikolai Morozov, modern terörizmin doktrinini ortaya koyan Karl Heinzen ve terörizmi savunurken masumlara ilgili hiçbir kaygı duymayan Sergei Neçayev gibi kişiler de öne çıkmıştır (Laqueur, 2002: 22-28).

Bu dönemde gerçekleştirilen terör eylemlerinin ortak özellikleri eylem sonunda ölmenin kutsanması, suikastların ve bireysel terörizmin ilk örneklerinin ortaya çıkmasıdır. Fakat söz konusu dalga, ABD’nin bir bölümünde parçacık özelliği göstermiştir. Bu etkinin ortaya çıkışındaki önemli etken de ırkçılıktır. Başka bir deyişle dalga, ABD’deki düşünümSELLİĞİN yansımasıyla farklı bir karaktere bürünmüştür. Burada öne çıkan örgüt ise Ku Klux Klan’dır. Örgüt, genelde Amerikan iç savaşı sonrasında Güney’in tekrar yapılanması için gerekli olan paranın azlığı, ulaşımdaki sorunlar, bölgedeki sanayinin yokluğu ve bunlara ek olarak köleliğin yasaklanması temellerinde kendine hayat bulmuştur. Bir bakıma anarşizm temelli dalganın benzer sebepleri belli bir kesim üzerinde farklı bir sonuç doğurmuştur. Örgütün başlıca hedefleri, siyahlar ve Cumhuriyetçiler (Kuzeyliler) olmuştur (Illinois Legislative Investigating Commission, 1976: 1-9; The Staff Of The Klanwatch Project Of The Southern Poverty Law Center, 2011: 7-13).

2.2 Kolonyal Dalga

Rapoport, ikinci dalganın başlangıç noktası olarak 1920 Versay Anlaşmasınının getirdiği Wilson ilkeleri kapsamında self-determinasyon ilkesinin neden olduğu sömürgelerdeki bağımsızlık ateşini görmektedir. Bu ilke, sömürgelerde ve imparatorlukların altında yaşayan halklarda bir heyecana neden olmuştur. Örneğin 1920 yılında İrlanda Kurtuluş Ordusu (IRA) kısmi başarılar kazanmıştır (Rapoport, 2004: 53). Benzer bir durum İkinci Dünya Savaşı sonrasında da yaşanmıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında imparatorluklardaki halkların bağımsızlık savaşları artmaya başlamış ve batılı bir güç olan ABD ön plana çıkmıştır. Bu dönemde Soğuk Savaş şekillenirken hem ABD hem de Sovyetler, sözde kendilerine isyancı olarak adlandıranları siyasi amaçları gereği desteklemeye başlamıştır. Bu dönemde anarşizm temelinde ilerleyen komünizm ve ulusalcılık akımları ayrılmaya başlamıştır. Hatta dalganın dili değişerek terörist yerine özgürlük savaşçısı terimi öne çıkmıştır (Rapoport, 2004: 53). Özellikle

bu dönemde diasporalar ve yabancı ÷lkelerde yaşayan çeşitli akraba milletlerin terörist aktivitelere destek vermesi bu ayırımın kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Fakat bu dalga-da parçacık ikiliği vardır. Parçacık etkisine yol ačan etken dönemin totaliter rejimlerinin doğasının getirdikleridir (düşünömselliği).

Bu ideolojilerin kronolojik olarak önde geleni Marksist-Leninist ideolojidir. Her ne kadar anarşist teröristler bireysel terörü takdir etse de, Marksist-Leninist ideoloji, bireysel terörizmi red ederken kitle terörizmini desteklemiştir. Ayrıca Lenin tarafından halkı özgürleştirmek için terör gerektiğinde başvurulabilecek bir yol (strateji) olarak görölmüştür (Laqueur, 2002: 63-69). Totaliter rejim doğasının oluşturduğu çekim alanı sonucunda terör stratejisi, Rusya'daki iç savaş süresince, Komünist Parti'ye karşı silahlı ve örgütlü muhalefeti tümüyle ortadan kaldırmasını sağlamıştır. Çünkü muhalefetin mevcudiyeti, kazanılan özgürlüğün kaybedilmesine yol açma ihtimalini barındırmaktadır. Bu nedenle Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olađanüstü Komisyonu (ÇEKA) acımasızlık ve kan dökmede “*Reign of Terror*”ü geride bırakan uygulamalara girişmiştir (Sander, 2013a: 29). Ayrıca Marksist-Leninist ideolojideki bireysel terörün reddi, kitle terörizminin ise; halkı özgürleştirmekte taktik olarak görölməsi ileriki dalgalarda terörist-özgürlük savaşçısı ayırımının ortaya çıkmasına yol ačan taşları döşemiştir.

Dönemin diğer ideolojileri olan Faşizm ve Nasyonel Sosyalizm de, hem iktidara gelirken hem de iktidarlarını pekiştirirken terörizmi kullanmışlardır. Çünkü I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versay Anlaşmasının Almanya'ya getirdiği ağır yük, İtalyanlar'a verilen sözlerin tam anlamıyla tutulmaması ve her iki ÷lkenin savaş sonrası iç durumu, bu ÷lkelerdeki faşist hareketleri baskın kılarak yeni bir “*Reign of Terror*” dalgası ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Batı demokrasilerindeki sınıf ayrılıkları ve ideolojik çekişmelerin oluşturduğu parçalanmalar, ekonomik çöküş ve ABD'nin izolasyon politikasını sürdürmesi parçacık etkisinin belli süre etkin kalmasını sağlamıştır (Nye ve Welch, 2010: 172-173). Her iki hareket, Marksist-Leninist ideolojinin aksine, terörü ideolojik olarak meşrulaştırma yoluna gitmemiştir. Çünkü hem Faşizm hem de Nasyonal Sosyalizm, iktidar için yapılan bütün müdahale şekillerini meşru olarak görmüştür. Bu yüzden kendi iktidarları için önünde engel gördükleri herkesi sivil-asker ya da başka bir ayırım tabi tutmadan teröre maruz bırakmışlardır (Laqueur, 2002: 71-72). Bu dönemde terörist gruplar, direkt etkili değildir. Çünkü dönemin devletleri, bugünün hukuk devleti özelliğinden yoksun anti-demokratik yapıdadır. Başka bir deyişle; zamanın “devlet terörü”, sadece kendi halklarının yaşayacağı ortamı değil, terör örgütlerinin varolacağı ortamı da yaşanmaz hale getirmiştir.

2.3 Yeni Sol Dalga

Raport üçüncü dalgayı, ABD için önemli bir olayın sonucu olan Viet Konglar'ın başarısı üzerinden açıklamaya çalışırken, aslında ona temel olan Yeni Sol Dalga üzerinden açıklanmasının daha uygun olacağı çalışmada değerlendirilmektedir. Dalga modeline bir bütün olarak bakıldığında dalgaların her birinde öne çıkan unsur, bir ideoloji veya fikir akımıdır (Sedgwick, 2007: 98-99). Kronolojik açıdan bu dalganın ortaya çıkışı tetikleyen olay, 1960'lı yıllardaki öğrenci olaylarıdır. Bu hareketler ABD hegemonyasına ve SSCB'nin pasifliğine isyan, geleneksel sistem karşıtı hareketlerin etkisizliğine duyulan tepkinin sonucu olarak görölse de (Wallerstein, 2014: 148), savaş sonrası Keynesgil politikalarının yol açtığı gerilimlerin de önemli olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü savaşta yıkılmış Avrupa'nın tekrar düzlüğe çıkması, mevcut Sovyet etkisinin önüne geçilmesi açısından önemlidir. Bu kapsamda

Keynes'in teorileri ışığında, Avrupa'da seçilmiş kalkınma stratejisi olarak uygulanmıştır. Bu minvalde gelişmiş devletler, bir önceki teknolojileri çevreye vermeye başlayarak (Toye, 2013: 31-35) hem bir önceki teknoloji için gerekli olan malzemeyi üretme fırsatı yakalamış ve kendilerini çevreye nazaran üstün durumda tutacak olan teknolojiyi sahip olmuş hem de katma değer bakımından düşük, fakat yaşamı için gerekli olan ürünü daha az maliyetle çevreden almıştır. Fakat Keynesgil iktisadın bir sonucu olarak ortaya çıkan sanayi sektöründeki şişirilmiş ücretler, kentlere aşırı göçü tetiklemiş ve sonrasında şehirlerdeki sosyal gerilimler artarak çatışmaya dönüşmüştür (Toye, 2013: 47-57). Bu dalgada baskın olan "Yeni Sol" olsa da, dalganın altında da parçacık etkisi vardır. Bunlardan ilki; milliyetçi ayrılıkçı terörizm hareketleridir. Dönemin başat örgütlerinden olan IRA ve FKÖ sol damardan besleniyor olsalar da; ana damarları milliyetçi ve ayrılıkçıdır (Laqueur, 2002: 188). Söz konusu örgütler geçmiş dalgalar içinde kurulmasına rağmen varlıklarının devamı dalgalar arasında kronolojik bir ayrım olmadığını ve geçmiş dalgaya ait olan örgütlerin çevreye hızla uyabildiğinin kanıtıdır. Bunda en büyük etki de, hem bölgesel olaylar hem de dönemin iki süpergücünün izlediği stratejilerdir. İkincisi bireysel terörizmin tekrar ortaya çıkışıdır. Fakat ilkinden farkı, bunun bir devlet veya örgüt adına yapıyor olmasıdır. Başka bir deyişle; teröristlik, meslek olmaya başlamıştır. Bunun bu dönemde bilinen en önemli örneği "Çakal Carlos" olarak bilinen Ilich Ramirez Sanchez'dir. Üçüncüsü "Lidersiz Direniş" kavramı ortaya çıkmıştır. İki kutbun birbirleriyle olası savaşında ABD'deki sağcıların kendilerini ve ülkelerini korumak için geliştirdikleri "lidersiz direniş" hareketi daha sonraları 1970'lerde ve 80'li yıllarda Amerikan hükümetini temsil eden ve değerlere yönelik terör hareketine dönüşmüştür (Kaplan, 1997: 80). Bu dönüşümde ABD'nin hiyerarşik sağ yapılanmalara yönelik başarılı karşı faaliyetleri de büyük rol oynamıştır (Joose, 2017: 53). Dördüncüsü de Kamboçya'daki Pol Pot rejimidir (Laqueur, 2002: 175-178). Söz konusu rejim, Vietnam Savaşı'nın istenmeyen bir sonucudur (Forster, 2012: 19). Fransa'da eğitim gören Pol Pot'a göre her insan doğuştaki gibi eşit ve iyidir. İnsanları bozan, yozlaşmış bir toplumda yaşamaktır. Din, para ve teknoloji ise toplumu yozlaştıran en önemli unsurlardır. Ancak bunlar yok edilirse yeni bir toplum yaratılabilir. Ayrıca Pol Pot'a göre; yozlaşmayan insanlar sadece çiftçilerdir. Dolayısıyla bu düzenin merkezi çiftçiler olacak ve onları güçlendirmek için kapitalist sistemin tüm unsurları yok edilecektir (Ekşioğlu Emir, 2016). Bir bakıma rejimin düşünömselliği, yeni bir devlet terörünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sonuç olarak; Kamboçya'da milyonlarca insan katledilmiştir.

2.4 Dini Radikal Terörizm

Rapoport'un son dalgası, diğer dalgalara nazaran farklılık içermesi açısından ayrıca önemlidir. Dalgalara bir bütün olarak bakıldığında bu dalga diğerlerinden farklı bir kökene sahiptir. Çünkü dördüncü dalga, Batı'ya ait değildir. Dalgaların başlangıcından bugüne kadar hâkim olan etmenler anarşizm, komünizm, self determinasyon, ulusçuluk, milliyetçiliktir. Bunların tamamı Huntington'a göre Batı Medeniyetinin ürünüyken, dünyanın bütün dinleri Batılı olmayan medeniyetlerin ürünüdür (Huntington, 2010: 67).

Rapoport, son dalganın baskın olan güdünün dini akımlar olduğunu dile getirirken bunun birden ortaya çıkmadığını daha önceki dalgalarda etnik kimliklerin içerisinde olduğunu söylemiştir (Rapoport, 2004: 61). Bu dalgada, dini akımların başat olmasında bazı etkenlerin rolü vardır. Bunlardan biri bireyselleşen insanın ihtiyaçlarıdır. Çünkü iletişimin 1960'lı yıllardan itibaren giderek artmasına ek olarak, bilgisayar alanındaki gelişmelerle bilginin üretilip, dağıtılması insanların tek başına yapabilecekleri işleri artırmıştır. Bunun sonucunda hem tekelleşen güç

özölmeye başlamış ve bireyselleşme öne çıkmış hem de her türlü ilişki daha karmaşık hale gelmiştir (Toffler, 2008: 44-102). Fakat bu durum, yeni kimlik kaynaklarına, yeni istikrarlı topluluk biçimlerine ve kendilerine amaç ve anlam yükleyebilecekleri yeni ahlaki değerlere gereksinim yaratmıştır. Din de, bu ihtiyacı gidererek devlet bürokrasisinin karşılayamadığı gereksinimleri karşılamıştır (Huntington, 2010: 133-135). Bunun iyi sonuçları olduğu gibi, istenmeyen sonuçları da mevcuttur. Dini istismar eden terör örgütleri de bu yeni ortamın istenmeyen bir sonucudur.

Dördüncü dalgaya döndüğümüzde din kökenli terörizmin geçmişte Yahudilik, Budizm, İslamiyet, Hıristiyanlık ve sayıca az olan dinlerde de görüldüğü bilinmektedir (Laqueur, 2002: xi). Fakat dini faktörlerin giderek baskın duruma geldiği an olarak Rapoport, 1979 İnan İslam Devrimini ve sonrasında gerçekleşen SSCB'nin Afganistan'ı işgalini görmektedir. Rapoport bu dalgayı İnan İslam Devrimi ile başlatmakta kendine göre haksız değildir. Çünkü 3 Ağustos 1979 tarihinde İnan'ı resmen İslam Cumhuriyeti yapacak olan anayasa kabul edildikten sonra, 16 Ağustos'ta Humeyni, baskı altında tutulan tüm Müslümanların başta İslam dünyasındaki baskıcı hükümetler olmak üzere, büyük devletlere başkaldırılarak ajanlarının yok edilmesi çağrısında bulunmuştur (Sander, 2013a: 557-558). Buna ek olarak; aynı yıl içerisinde SSCB'nin Afganistan'ı işgaliyle, bugünkü “*Siyasal İslam*”ın önu açılmıştır. Olaya dar bir Soğuk Savaş bakış açısıyla bakan ABD'nin politikaları, Suudi Arabistan'ın finansörlüğü ve Pakistan tarafından sağlanan lojistik destek, Orta Doğu'daki radikallerin “*Cihad*” felsefesiyle Afganistan'a gelmesine yol açmıştır. Bu durum, farklı hareketlere mensup radikallerin bir amaç doğrultusunda birleşmelerini sağlamıştır (Chailand ve Blin, 2007: 221-222). Bunun sonucunda din kökenli terörizmin İslamiyet ile birlikte anılmasının önu de açılmıştır. Fakat çalışma, Rapoport'un İslam dinini öne çıkarırken hatalı bir indirgemeci bir yaklaşım benimsediğini değerlendirmektedir. Çünkü kendisi özellikle Afrika'da çocuk askerler kullanan çeşitli Hıristiyan kült terör örgütlerini göz ardı etmiştir.

Bu dönemde 1995 yılında Yeni Dünyayı kurmak için mevcut olanın temizlenmesini öngören “*Aum Shrinkyo*” (Adalet Kurulu/Yüce Gerçek) adlı dini tarikat (Rüstemova, 2006: 24), Kach hareketi (Ranstorp, 1996: 41) gibi örgütler parçacık etkisi olarak ortaya çıksa da hiçbirisi Al Devlet-Al-Islamiya Fil Irak Wel şam (DAEş) gibi göze arpmamıştır. Çünkü söz konusu örgüt, bir dizi olaylar silsilesi sonucunda ortaya çıkmış, kısa bir süre olsa da devletimsi bir özellik göstermiştir. Bu terör örgütünün ortaya çıkmasına vesile olan olaylar zinciri Soğuk Savaş'ın bitmesiyle belirginleşmiştir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan düzen yıkılmış, bununla birlikte devletler, yasal veya yasal olmayan her türlü devlet dışı gruplar uluslararası sistemin karmaşıklığı içinde tekil olduğunu fark etmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki temel nedeni literatürdeki bazı kaynaklar Avrasya'nın tam ortasındaki bir kara deliğin yarattığı güç boşluğu olduğunu söylemiştir (Brzezinski, 1998: 81). İşte ortaya çıkan güç boşluğundan bütün yapılar, (devlet ve devlet dışı aktörler) daha önceki mevcut güç hiyerarşisindeki payı oranında ortaya çıkan gücü kendilerine devşirmeye çalışmışlardır. Fakat değişimleri göz ardı eden ABD, mevcut yeni ortamı bir önceki dönemin bilgileriyle yorumlayarak “tek kutuplu an”ı (Krauthammer, 1990: 27), devamı gelecek bir hiper güç (Cohen, 2004: 62-63) olarak görmüştür. Bunun sonucunda da uluslararası sistemi önceden yeniden tanımlama yoluna gitmiştir (Dunne, 2003: 308-310). Bir bakıma, uluslararası sistemin “dinamik elementini” göz ardı etmiştir (Spruyt, 1996: 12). Başka bir deyişle; sistemi ve sistemdeki yapıların karmaşık uyabilen yapıda olduğunu fark etmeksizin uluslararası sistemin

tepesindeki ABD, hakim gücüne güvenerek uluslararası istikrarın efendisi pozisyonunda davranmıştır (Brzezinski, 2005: 24). Bu da ABD’yi terör örgütleri gözünde hedef haline getirmiştir. Özellikle El Kaide tarafından gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında teröre karşı ilan edilen savaş, Orta Doğu’daki devletlerindeki yapılanma eksiklikleriyle birleştiğinde, bir veya daha fazla devletin sahasında, devlet özelliği gösteren, fakat tam olarak devlet olmayan ve bulunduğu toprak üzerinde uluslararası hukuku kabul etmeyen yapıların (DAEŞ gibi) uluslararası arenada belirgin kılmıştır (Stewart, 2014).

DAEŞ gibi örgütlerin belirmeye başlaması ve yaptıkları literatürde beşinci dalgaya ilişkin yeni bir tartışmayı gündeme taşımıştır. Çünkü örgüt, Kaplan tarafından beşinci dalga terörizmin temsilcisidir; ve bu dalgayı yeni kabilecilik anlayışına dayalı terörizm ismiyle adlandırmıştır. Bunun yanında Kaplan son dalganın diğer dört dalganın bütün özelliklerini içeren ters bir dip dalgası olduğunu değerlendirmiştir. Kaplan’a göre yeni kabilecilikteki yeni kavramı, DAEŞ’in mevcut kabile anlayışını kötücül bir şekilde yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü DAEŞ’in kabile anlayışı ümmettir. Ümmet farklı aileye, millete mensup olabilir. Ama ümmetin bundan sonraki dünya için de hazırlanması gerekmektedir. Bu da ümmetin sorununa devletin çare olamaması anlamına gelmektedir. DAEŞ de mevcut devlet düzeninden farklı olarak hem ümmetin sorununa çare olmak hem de ümmeti bundan sonraki dünyaya hazırlamak için Hilafet’i tekrar kurmak istemektedir. Kaplan, bu bağlamda DAEŞ’i isteğe bağlı katılım sağlanan kabilenin (aspirational tribe) bir sapması olarak nitelendirmektedir (Kaplan, 2012; Kaplan ve Costa, 2015). Fakat literatürde beşinci dalgaya ilişkin bir uzlaşma bulunmamaktadır.

3. TERÖRÜN ONTOLOJİK TANIMI

Sosyal bilimlerde kavram, teorik önermeler oluşturmak için gerekli olan yapı taşlarından biridir (Goertz, 2006: 1). Fakat literatür incelendiğinde işlevsel olarak yapılan tanımların aktörün algılarına göre yapıldığı görülmektedir. Başka bir deyişle yapılan tanımlarda Newton mekaniğine göre iki şey vardır: olgu ve gözlemleyen aktör. Dolayısıyla yapılan tanım, olgunun aktörün zihnindeki görünür tarafı ve zihnin işleyiş tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Bhaskar, 2017: 28). Badiou (2022: 2-3)’nun tabiriyle güçlü tekilliğe göre yapılandırılan bilgidir. Yani, ontolojik hata göz ardı edilmiştir. Başka bir deyişle, insan karşılaştığı yeni duruma adapte olabilmek için geçmişinde karşılaştığı benzer durumları, kendi bilgi ve tecrübesiyle harmanlayarak yeni duruma adapte etmek istemiş; fakat insan beyninin karmaşıklığı sevmemesi gözlemcinin tecrübelerini yeteri kadar irdelememesine, güçlü tekillik sonucunda elde edilen bilgiyi sabit olarak görmesine ve dolayısıyla güçlü tekilliği öne çıkararak adaptasyonu sağlama güdüsüne teslim olunmuştur. Bu da güçlü tekilliğin etkisiyle diğer değişkenlerin ya da yapıların göz ardı edilmesi sonucunda yapılan çıkarımın üstüne inşa edilenler bir yanlış algılama sarmalı (spiral of misperception) ortaya çıkarmıştır. Bu kavram Jervis (1968: 455) tarafından bazı bilimsel yaklaşımların spesifik bir alana uygulanırken gerekli adaptasyonun uygulanmadığından ya da eksik uygulanması sonucunda oluşan durumu belirtmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla ontolojinin epistemolojiye indirgenmesiyle insan her bir parçayı sabitmiş ya da mekan-zamandan azade olarak düşünmektedir. Bunun sonucunda da olayları, olguları daima bir parçası eksik olarak görüp değerlendirmektedir. Başka bir deyişle “var olanı”ı determinist bakış açısıyla tanımlayarak onu oluşturken diğer parçaları, bileşenleri göz ardı etmektedir (Mengüşoğlu, 1968: 112). Halbuki çalışmanın dayandığı esaslar ve kurgulandığı bakış açısıyla ele alındığında olgu, aktör ve çevre (sistem) kendi ürettikleri

çıktıları ve çevrelerinde olanları kendi bekaları için bünyelerine girdi olarak alan ve bunları kendilerine uyarladıkları için karmaşık uyabilen sistemlerdir (Cilliers, 1998: 3). Bu sistemler doğaları gereği devamlı değişme eğilimindedir (Cilliers, 1998: 3; Zohar, 2018: 18). Değişim esnasında yapıların birden fazla bileşen içermesi, değişimin her bir bileşendeki etkisinin tam olarak kestirilmesine engel olmaktadır. Fakat değişime mekanik neden sonuç ilişkisi üzerinden bakanlar olgunun ontolojisini epistemolojisine indirgeyerek ontolojik hataya neden olmaktadırlar. Bu durumda ontolojik olarak olguya bakıldığında, olgunun neden olduğu olaylar ile görünüş olguya ait ve onunla meydana çıkmış olsa da, olgunun ontolojisiyle aynı değildir (Mengüşoğlu, 1968: 102). Dolayısıyla burada odaklanması gereken husus olgudaki değişikliklerin değişmeyen tarafları örtmesi gerçeğidir (Wight, 2001: 82). Tahko (2021:4) da olguya ontolojik olarak bakıldığında onun indirgenebilen özelliklerinin (değişmeyen tarafları) farklı düzlemlerde başkalaşıma uğrasa da belirlenebileceğini vurgulayarak bu yargıyı olumlamaktadır.

Bu minvalde olgunun tarihsel gelişimi irdelenerek ontolojik olarak tanımının yapılması mümkün gözükmemektedir. Literatürde olguya yönelik ontolojik tanımlar irdelendiğinde Colin Wight'ın çalışması öne çıkmaktadır. Wight'ın çalışmasında terörizm, sadece süreci ve işleyiş biçimlerinin uygun şekilde gözlemlenmesini ve kataloglanmasını gerektiren gerçek olmadığı aynı zamanda kendini bu olguya dahil edenlerle yapılandıran sosyal bir gerçek olduğu vurgulanmıştır. Bu vurguya rağmen, çalışmada aşağıda verilen hususların sadece terör örgütleri tarafından gerçekleştirileceği ön kabulüyle hareket edilmiştir. Çünkü ona göre terörizm sadece devletlere karşıdır ve çalışma, Weberyen devleti benimsediğinden ilke olarak devlet terörizmi kavramını kabul etmemiştir. O'na göre devlet, sadece Latin Amerika örneğinde olduğu gibi devlet Weberyen özelliğini yitirdiği takdirde terör uygulamaktadır. Buna ek olarak Wight, devlet kurumlarına ya da görevlilerine yapılan saldırıları düzenleyenleri kabul etsek de etmesek de özgürlük savaşçıları olarak değerlendirilebileceğini söylemiş ve kendisi çalışmasında saldırıların terörizm kapsamına girmesi için devlet-dışı aktörlere ya da kurumlara yönelik olması gerektiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu perspektiften bakıldığında O'na göre terörizmin ontolojik tanımında yer alması gereken hususlar aşağıda belirtilmiştir (Wight, 2009:101-102).

- Terörizm, şiddetin kullanıldığı siyasi bir iletişim aracıdır.
- Terörizm, gayri meşru şiddeti içermektedir.
- Terörizm, kasıtlı olarak devlet-dışı aktörleri ve kurumları hedef almaktadır.
- Terörizmde kurbanlar, verilmek istenen siyasi mesajların hedeflenen tarafı değerdir.

Çalışma, olguya Wight'tan farklı yaklaşmaktadır. Çalışma da terörizmin ortaya çıkan ve kendisiyle beraber çevresini de dönüştüren bir olgu gibi görmesine rağmen, Wight gibi hem devlet düzeyinde ele almamış hem de devlet görevlilerine yönelik terörist gruplarca yapılan saldırıları da terörizm olarak nitelmiştir. Dolayısıyla, Wight'ın ön kabulüyle hareket edilmemiştir. Çünkü çalışmada olgu, hem devletin maruz kaldığı hem de uyguladığı bir stratejidir. Bu husus Rapoport'un modelinde açıkça görülmektedir. Rapoport'un modeline bütünlük içerisinde bakıldığında terörizm olgusu belli sınırları kapsayan, coğrafî sınırları olan terör bilincinden giderek uzaklaşmakta ve evrimleşen bilinçle olgu giderek manevileşirken temsil ettiklerini iddia ettiği düşünceler ise tam tersi olarak hızla dünyevileşmektedir. Bu durum olgunun tanımlanmasını daha da zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla dalgalar içerisinde

değişmeyenlerin tespit edilmesi önem kazanmaktadır. Dalgalara bakıldığında değişmeyenler aşağıda belirtilmiştir (Sürücü, 2021, s. 404):

- Terör kelimesinin temeli korkutmak, toprak düşüncesi ve insanların menedildikleri bir yer kelimelerine de dayanmaktadır .

- “Reign of Terror” dönemi, sistematik şiddetle devlet terörünün yaşandığı dönemdir. Dalgaların bazılarında devlet terörü parçacık etkisi göstermiştir. Daha önce belirtildiği üzere Wight, devlet terörünü kabul etmemekte ve Weberyen özelliğini yitiren devletlerin terör uygulayacağını iddia etmektedir. Bu düşüncesine Nedal (2011: 264-265) da karşı gelmektedir. Çalışma ise dalgaları incelediğinde iddianın aksine Weberyen özelliğe sahip devletlerin de vatandaşlarını korkutmak, topraklarından men etmek ve vatandaşlarının topraklarını ele geçirmek için terörizm uyguladığını tespit etmiştir.

- Dalgalar, bir ideolojiye atıf yapmıştır. İdeolojilere bakıldığında her biri küresel ve/veya devlet düzeyinde zamanın eğilimlerinin mecbur kıldığı fiili duruma (zamanın müesses nizamına) karşı bir ayaklanmadır. Terörün ilk ortaya çıktığı dönemden bugüne kadar her yönüyle evrilmek gelmesi ve diğer devletlerin de araç olarak kullanması, onun bir strateji olduğunun göstergesidir.

Bu minvalde terörizm, “siyasi saik ile kendi yarattığı nizamı, müesses kılarak içinde bulunduğu müesses nizamı yıkmak amacıyla sistematik şiddetle karşısındakilere korku vermeyi hedefleyen bir ayaklanma stratejisidir” demek ontolojik açıdan hatalı olmayacaktır (Sürücü, 2021, s. 404).

SONUÇ

Çalışmada eleştirel realizm perspektifinden kuantum teorisinin bir bileşeni olan dalga parçacık ikiliği ile olguya yaklaşılmıştır. Söz konusu bakış açısı Rapoport’un modern terörizmi tarihsel olarak incelediği dalga modeli üzerinde uygulanmıştır. Bu modelin seçilmesinde kendisi açıkça belirtmese de terör olgusu ve bu bunu uygulayanlar karmaşık uyabilen bir sistem olarak görülmüş ve her bir terör dalgasının ilgili dönemde etkin olan değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Bunun yanında Rapoport’un her bir dalga üzerindeki çıkarımında parsimonik davranması dalgaya geçişe neden olan baskın düşüncenin, o dalgaya ait homojen bir özellikmiş gibi algılanmasına neden olmuş ve okuyanın determinist bakıştan sıyrılmasını engellemiştir. Bir bakıma ontoloji, epistemolojiye indirgenmiştir. Ayrıca modelde terörizmin, kendisine yönelik yapılan her karşı harekete rağmen tekrar ettiği görülmüştür. Bu terörizmin hem karmaşık uyabilen bir sistem olduğunu hem de terörizme indirgemeci bir bakışla yaklaşıldığını göstermektedir. Bir bakıma dinamik bir değişken olarak hesaba katılması gereken düşünümsellik ihmal edilmiştir. Başka bir deyişle terörizm olgusu, içinde var olduğu çevreyle karşılıklı ilişkileriyle şekillenen ve daha sonra içinde yer alınan çevreyi de kendisiyle beraber dönüştürmesine rağmen bunun anlaşamadığı ortaya konulmuştur. Fakat onun bu özelliğinin göz ardı edilmesi, yani determinist düşünce gereği kavramların ya da kavramlardan kaynaklı olayların dar bir akıl yürütme ile tümevarım ve tümdengelim arasına sıkıştırılmak istenmesi, olgunun ya da sistemin hareketlerinin bir bütün halinde izlenmesini zorlaştırmıştır.

Ayrıca bu bakış açısıyla model üzerinden olguya bakıldığında bileşenlerin her birinin beka sorunu olgunun hızla değişmesiyle sonuçlanmaktadır. Fakat bileşenler arasındaki ilişki tam olarak çözüle bile, oluşan yeni üzerinde her birinin ne kadar payı olduğu bilinmemektedir. Bu hem olguya eleştirel realizm felsefesiyle bakılmasını hem de olgunun bir kuantum nesnesi

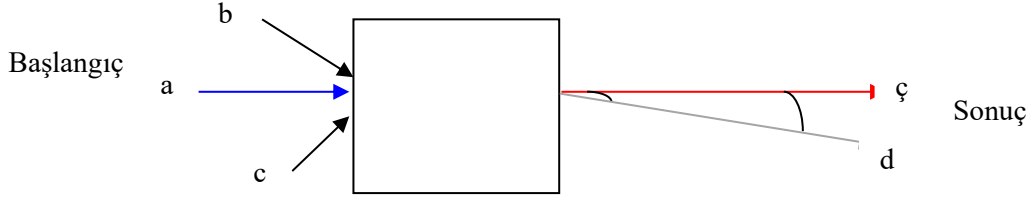
olarak görülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü çalışmanın giriş bölümünde belirtilen dayanaklar ile Rapoport'un modelinde ortaya konan olgunun benzeştiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında olgu, geri-dönüşsüz süreçler içeren, determinist olmayan, kendi kendine yapılanan ve açık bir sistemdir. Bunların her biri birbirleriyle ilişkili özelliklerdir. Bunlar tek tek açıklanırsa:

- Terörizm, geri dönüşsüz süreçler içeren bir sistemdir. Dolayısıyla terörizmin sonlandırılması diye bir husus ya da hedef gerçekçi olmayacaktır. Rapoport'un modelindeki terörün her dönem var olması bu çıkarımı doğrulamaktadır. Çünkü terörizm bir kere ortaya çıktı mı, çıkışı sağlayan koşullar kaldırıldığında bile sistem tekrar aynı noktaya geri dönmektedir. Başka bir deyişle onu meşru kılan düşünce, ortaya çıktığında artık bu düşünce içine çıktığı dünyaya aittir ve düşünce, zamanla önemini yitirse bile, şartlar oluştuğunda tekrar ortaya çıkabilmektedir. Bu yeniden ortaya çıkış, geçmişteki özelliklerinin yanında yeni ortamın özelliklerini de taşıdığından bir önceki halinden daha karmaşık olacaktır.

- Terörizm, determinist bir sistem değildir. Bir sistemin determinist olması, onun zamandan bağımsız olması demektir. Bu da sistemin belli bir durumu ele alındığında sistemin geçmişi ve geleceği ile ilgili tam bilgilere ulaşılmasını gerekli kılmaktadır (Prigogine vd., 1996, ss. 37-44). Bu indirgemeci bakış açısı doğru olsaydı; Rapoport'un dalga teorisinde hakim olan ideolojinin o zaman aralığında parçacık özelliği göstermemesi ve dolayısıyla da her bir dalganın yaydığı etkinin her yerde aynı sonucu doğurması gerekirdi.

- Terörizm kendi kendine yapılanan bir sistemdir. Terörizm, dalgaya hakim olan düşünceye, araca veya organizasyona göre kendini yenileme potansiyeline sahiptir. Ortaya çıkan "yeni"yi önceki deneyimler, reel durumun yarattığı eğilimler, halin şartları ve önceki deneyimler ile reelin yarattığı şartların ortamdaki diğer bileşenlerin süzgecinden geçmesi sonucunda oluşan söylemler belirlemektedir.

- Terörizm, açık sistemdir. Olgu hem içinde yaşadığı çevreden doğmakta hem de çevreyi değiştirmektedir. Fakat hem olgu ve çevrenin karmaşık uyabilen bir sistem hem de gerçekliğin tabakalaşmış ve farklılaşmış olması olgunun ve içinde var olduğu sistemin değişimlerden aynı ölçüde etkilenmemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla; terörizm dalgasına ait örgütler ile dalgaların yaşam süreleri arasında farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık iki şekildedir. İlki, ilgili dalgaya ait olan örgüt, dalganın sürdüğu zaman aralığı bitmeden kaybolabilmektedir. İkincisi de dalga, yaşam döngüsünü tamamladığı halde bir önceki dalgaya ait örgüt, kendini yenileyerek bir sonraki dalga içerisinde kendine yer bulabilmektedir. Özellikle ikinci yansımanın etkisi; devletlerin olgunun değiştiğini görmeleri sağlarken dönüştüğünü geç fark etmesine neden olmaktadır. Başka bir deyişle ikinci yansımada ontolojik hata ve olgunun ontolojisinin epistemolojisine indirgenmesi sonucunda olgu, bir sabitmiş gibi görünmekte ve bunun üzerinden uygulanan politikalarla istenilen sonuç ile gerçekleşen arasındaki farkın ortaya çıkması kolaylaşmaktadır. Bir bakıma devletlerin olguya yönelik tanımları yapıldığı anda eskidiğinden olgunun ontolojik olarak tanımlanması bir gerekliliktir. Çünkü olgu epistemik olarak tanımlandığı anda eskimektedir. Fakat bunu fark etmeyen aktör ise anında eskiyen tanım üzerinden politikalar ürettiğinden gelecekte ortaya çıkan sonuç ile istenilen sonuç arasında bir sapmaya neden olmaktadır (şekil 1).

Şekil 1. Epistemik Kararın Sonucu (Sürücü, 2019: 7-8)

Şekil 1'i açıklamak gerekirse, başlangıç bölümünde yer alan "a" oku, etki etmek istenen yapıyı etkileyeceği varsayılan girdiyi, "b" ve "c" ile gösterilen oklar ise varlığı önemsenmeyen veya dikkate alınmayan sistemdeki diğer girdileri, kare ise etki uygulanan alanı, sonuç bölümündeki "ç" oku, "a" oku tarafından oluşturulması beklenen sonucu, "d" oku ise gerçekte ortaya çıkan sonucu göstermektedir. "a" oku, alana bir etki uyguladığında diğer girdiler de bir etki uygulamakta ve çıkan sonuç ile daha önceden beklenen sonuç arasında fizik kanununa göre bir sapma olmaktadır. Bu sapmanın nedeni, önemsenmeyen ya da dikkate alınmayan girdilerin etkisidir. Bunun sonucunda ortaya çıkan sonuç "d" oku, başlangıç aşamasında küçük olduğundan istenen bir sonuç olarak algılanmasına/görülmesine rağmen, zaman ilerledikçe beklenen ("ç" oku) ve ortaya çıkan sonuç ("d" oku) arasındaki mesafe artacağından bu mesafeyi kapatacak olan kaynaklar da artacak ve bu durum hem sistem hem de etki uygulayan yapı ortaya bir paha çıkaracaktır. İşte bu noktada eleştirel realizm perspektifinden kuantum teorisinin bileşenleri ile bakıldığında devamlı bir düzeltme ihtiyacının varlığı ortaya koyulabilecektir. Böylelikle literatürde olgunun neden tanımlanamadığı ve tanımlanacaksa nasıl tanımlanması gerektiği hususunda farklı bir yaklaşımın önü açılmaktadır. Ayrıca olgunun bu şekilde tanımlanması tanımlayanlara hem bir fırsat penceresi açmakta hem de diğer aktörlerin epistemik olarak yapmış oldukları tanımın üstüne oturtulabilecek bir düzlemin varlığını ortaya koymaktadır. Buradaki fırsat, olguyu kendi lehleri için kullanan aktörlerin Rapoport'un modelinde görüleceği üzere değişen koşullar gereği kendini değiştirmek ve dönüştürmek zorunda olmalıdır. İşte bu noktada olguya mücadele eden aktörün hem olguya hem de istismar edene müdahale şansını artırmaktadır. Olguya müdahale, olgunun varlığını tam olarak sonlandırmaya da onun değişip, dönüşeceği zamanı artıracığından mücadele eden açısından ön almak için olumlu yönde bir etki doğurma ihtimalini ortaya çıkartacaktır. Olguyu istismar eden aktörler için de onların sonlandırılma şansı belirecektir. Çünkü aktörler doğaları gereği olguyu tam anlamlandıramamaktadır. İşte bu gerekli müdahale için determinist ya da mekanik neden-sonuç ilişkisinden farklı bir düşünce yapısının olguya mücadele edenler tarafından benimsenmesi anlamına gelmektedir. Buna giden ilk basamak ise, olgunun ontolojik tanımının yapılmasıdır. Böylelikle sadece olguya mücadelede alınması gereken tedbirlerin istismar edenlerden önce alınması ihtimalini doğurmayacak aynı zamanda devletler aldıkları kararlarda seçim gamlarını daraltarak izlek bağımlılığa düşme olasılıklarını da ortadan kaldırabilme yeteneğine kavuşacaktır.

Sonuç olarak, olgudan olumsuz etkilenen devletin meşruiyetini korumak ve hukuk içerisinde insan haklarını koruyarak mücadele vermesi maksadıyla, olguya ontolojik olarak yaklaşılması önemlidir. Böylelikle, onun karmaşık uyabilen bir sistem olduğu fark edilmiş olur. Bunun da devletin olguya mücadele ederken her bir hareketi sonrası ortaya çıkan durum karşısında ortamın farklılaşacağını bilerek hem kurumlarını hem de varsayımlarını tekrar tekrar gözden geçirmesine yol açacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Albert, M., ve Bathon, F. M. (2020), "Quantum and systems theory in world society: Not brothers and sisters but relatives still?" , *Security Dialogue*, 51(5): 434-449. <https://doi.org/10.1177/0967010619897874>
- Archer, M. S. (2000), *Being human: The problem of agency* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Archer, M. S. (2010), "Routine, Reflexivity, and Realism" , *Sociological Theory*, 28(3): 272-303. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2010.01375.x>
- Ashby, W. R. (1962), "Principles of the self-organizing system", Foerster H. V. ve Jr. G. W. Zopf (Ed.), *Principles of Self-Organization: Transaction of the Univerity of Illinois Symposium* (New York: Pergamon Press): 255-278.
- Badiou, A. (2022), *The Immanence of Truths Being and Event III*. (Bloomsbury Publishing Plc.) (Çev. K. Reinhard ve S. Spitzer).
- Bhaskar, R. (2017), *İnsan Bilimlerinin Felsefi Eleştirisi: Natüralizmin Olanaklılığı* (Ankara: Nika Yayınevi) (Çev. V. S. Öğütle).
- Bhaskar, R. (2018), *Gerçekçi Bilim Teorisi* (Ankara: Akılçelen Kitaplar).
- Brzezinski, Z. (1998), *Büyük Satranç Tahtası* (İstanbul: Sabah Kitapçılık).
- Brzezinski, Z. (2005), *Tercih: Küresel Hakimiyet mi Küresel Liderlik mi?* (İstanbul: İnkılap Kitabevi).
- Byrne, D. (1998), *Complexity Theory and The Social Sciences: An Introduction* (London: Routledge).
- Chailand, G. ve A. Blin (2007), "From 1968 to Radical Islam" G. Chailand & A. Blin (Ed.), *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda* (Berkeley: University of California Press).
- Cilliers, P. (1998), *Complexity and Postmodernism: Understanding complex systems* (London: Routledge).
- Cohen, E. A. (2004), "History and the Hyperpower", *Foreign Affairs*, 83(4): 49-63. <https://doi.org/10.2307/20034046>
- Coles, P. J., Kaniewski, J., ve Wehner, S. (2014), "Equivalence of wave–particle duality to entropic uncertainty", *Nature Communications*, 5(1): 5814. <https://doi.org/10.1038/ncomms6814>
- Dunne, T. (2003), "Society and Hierarchy in International Relations", *International Relations*, 17(3): 303-320. <https://doi.org/10.1177/00471178030173004>
- Einstein, A. (1989) "İzafiyet teorisi: görelilik kuramı"(İstanbul:Say) (Çev.Gülen Aktaş).
- Ekşioğlu Emir. (2014), "Pol Pot'un Ölüm Tarlaları", *Radikal Gazetesi İnternet Sayfası*. <http://www.radikal.com.tr/hayat/pol-potun-olum-tarlalari-1186748/> (06.07.2016).
- Emirbayer, M., ve A. Mische (1998), "What Is Agency?", *American Journal of Sociology*, 103(4): 962-1023. <https://doi.org/10.1086/231294>
- Forst, B. (2009), *Terrorism, Crime and Public Policy* (New York:Cambridge University Press).
- Forster, T. (2012). "The Khmer Rouge and the Crime of Genocide. Issues of Genocidal Intent With Regard to the Khmer Rouge Mass Atrocities" (Berne: University of Berne).

- Gabriel, M. (2015). Why the world does not exist (Cambridge: Polity Press).
- Gemici Deveci, D. (2019), Etkileşimli Modeller Kullanılarak Evren Dinamiğinin İncelenmesi [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Goertz, G. (2006). Social science concepts: A user's guide (Princeton: Princeton University Press).
- Hegel, G. W. (2014) "Mantık Bilimi" (2.bs.) (İstanbul: İdea Yayınevi, 2014) (çev. Aziz Yardımlı)
- Huntington, S. P. (2010), "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" (İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık) (Çev. M. Turhan ve Y. Z. C. Soydemir).
- Illinois Legislative Investigating Commission,. (1976), "Ku Klux Klan: A Report to the Illinois General Assembly" (Chicago: The Illinois Legislative Investigating Commission).
- Jervis, R. (1968), "Hypotheses on Misperception", World Politics, 20(3): 454-479. <https://doi.org/10.2307/2009777>
- Joose, P. (2017), "Leaderless Resistance and the Loneliness of Lone Wolves: Exploring the Rhetorical Dynamics of Lone Actor Violence", Terrorism and Political Violence, 29(1): 52-78.
- Kaplan, J. (1997), "Leaderless Resistance", Terrorism and Political Violence, 9(3): 80-95.
- Kaplan, J. (2012), Terrorist groups and the new tribalism: Terrorism's Fifth Wave (London: Routledge).
- Kaplan, J. ve C. P., Costa (2015), "The Islamic State and the New Tribalism", Terrorism and Political Violence, 27(5): 926-969. <https://doi.org/10.1080/09546553.2015.1094306>
- Kongar, E. (2003, Kasım 24), "Beşinci Terör Dalgası: Soğuk Savaş Kalıntısı Örgütler" (İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi): 3.
- Krauthammer, C. (1990), "The Unipolar Moment", Foreign Affairs, 70(1): 23-33.
- Laqueur, W. (2002), A History of Terrorism (3.bs) (London: Transaction Publishers).
- Locke, J. (2021). "Anlama Yetisinin Yönetimi Üzerine" (Ankara: Fol Kitap) (Çev. H. Bravo)
- Marshall, I. ve D. Zohar (2020). Kim Korkar Schrödinger'in Kedisinden? A'dan Z'ye Yeni Bilimin Rehberi (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Orhan Düz).
- Marshall, P. (2003), Anarşizmin Tarihi: İmkansız İstemek (Ankara: İmge Kitabevi) (Çev.Y. Alogan).
- Mengüşoğlu, T (1968), *Felsefeye Giriş* (2. bs.) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları).
- Nassar, J. R. (2005), Globalization & Terrorism: The Migration of Dreams and Nightmares (Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc.).
- Nedal, D. (2011), "On 'Theorising Terrorism': A Reply to Colin Wight", International Relations, 25(2): 263-266. <https://doi.org/10.1177/0047117811404447>
- Neocleous, M. (2014), Devleti Tahayyül Etmek (Ankara: Notabene) (Çev. Akın Sarı).
- Neumann J.V., R. T. Beyer, ve N. A. Wheeler (2018), "Mathematical Foundations of Quantum Mechanics" (Princeton: Princeton University Press).
- Nye, J. S., ve D. A. Welch (2010), Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. R. Akman).

- Patomaki, H. ve C. Wight (2000), "After Postpositivism? The Promises of Critical Realism", *International Studies Quarterly*, 44(2): 213-237. <https://doi.org/10.1111/0020-8833.00156>
- Prigogine, I. ve I. Stengers (1996), *Kaostan düzene: İnsanın tabiatla yeni diyalogu* (İstanbul: İz Yayıncılık) (Çev. S. Demirci).
- Prozorov, S. (2022), "Otherwise than quantum", *International Theory*, 14(1): 159-168. <https://doi.org/10.1017/S1752971921000051>
- Ranstorpe, M. (1996), "Terrorism in the Name of Religion", *Journal of International Affairs*, 50(1): 41-62.
- Rapoport, D. C. (2004), "The Four Waves of Modern Terrorism", Cronin, A. K. ve J. M. Ludes (Ed.), *Attacking Terrorism: Elements of A Grand Strategy* (Washington DC: Georgetown University Press): 46-73
- Rathbun, B. C. (2007). *Uncertain about Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory*. *International Studies Quarterly*, 51(3): 533-557.
- Rüstemova, S. (2006), *Küresel Terörizm [Doktora Tezi]*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sander, O. (2013a), *Siyasi Tarih (1918-1994) (22. bs.)* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Sander, O. (2013b), *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e (25. bs.)* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Sedgwick, M. (2007), "Inspiration and the Origins of Global Waves of Terrorism", *Studies in Conflict and Terrorism*, 30(2): 97-112.
- Spruyt, H. (1996), *The sovereign state and its competitors: An analysis of systems change* (Princeton: Princeton Univ. Press).
- Stewart, S. (2014), "Jihadism in 2014: Defining the Movement" Stratfor. <http://www.stratfor.com/weekly/jihadism-2014-defining-movement> (20.07.2016).
- Sürücü, H. (2019), *Örgütlü Suçlarla Mücadelede Matris Organizasyon [Doktora Tezi]*. Milli Savunma Üniversitesi ATASAREN.
- Sürücü, H. (2021), "Terörizm Olgusuna Schrödinger'in Kedisi Olarak Bakmak", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13): 375-413.
- Tahko, T. E. (2021), *Unity of Science (1. bs.)* (London: Cambridge University Press). <https://doi.org/10.1017/9781108581417>
- The Staff Of The Klanwatch Project Of The Southern Poverty Law Center (2011), *Ku Klux Klan: A History of Racism and Violence (6. bs.)* (Alabama: The Southern Poverty Law Center).
- Toffler, A. (2008), *Üçüncü Dalga (1. bs.)* (İstanbul: Koridor Yayıncılık).
- Toye, J. (2013). "Keynes'in Kalkınma İktisadı için Önemi" F. Şenses (Ed.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar (2. bs.)* (İstanbul: İletişim Yayınları): 31-61.
- Türk, D. (2012), "Eleştirel Gerçekçilik Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3): 189-217.
- UCLA (2019), "David Rapoport" <https://polisci.ucla.edu/content/david-rapoport> (08.03.2019).
- Wallerstein, I. (2014), *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş (3. bs.)* (İstanbul: BGST Yayınları).

- Waltz, K. (1979), *Theory of International Politics* (London: Addison-Wesley Publishing Company).
- Wendt, A. (2015), *Quantum mind and social science: Unifying physical and social ontology* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Wight, C. (2001), "The Continuity of Change, or a Change in Continuity?", *International Studies Review*, 3(1): 81-89. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00226>
- Wight, C. (2009), "Theorising Terrorism: The State, Structure and History", *International Relations*, 23(1): 99-106. <https://doi.org/10.1177/0047117808100615>
- Yalvaç, F. (2012), "Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Gerçeklik" Arı, T. (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Post-Modern Analizler-1* (Bursa: MKM Yayıncılık): 1-37).
- Zohar, D. (2018), *21. Yüzyılda Liderlik* (İstanbul: The Kitap) (Çev. İ. Haydaroğlu).